Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Jens Holdt

HANS TONNESEN

En nordslesvigsk præst

1854 - 1935

SÆRTRYK AF SØNDERJYSKE ÅRBØGER 1962

HANS TONNESEN

En nordslesvigsk præst

1854 - 1935

Ved *Jens Holdt.*

Slægt og uddannelse.

Pastor Tonnesen i Hoptrup, kendt som Indre Missions formand i sin tid, er en af de betydelige nordslesvigske præster i nyere tid, måske den betydeligste. Hans livsskæbne og livsgerning må afgjort påkalde vor historiske interesse, både kirkeligt og nationalpolitisk. Jeg ser i ham en typisk skikkelse i grænselandets kirkeliv under prøjsisk statsoverhøjhed og skal da her prøve at opridse linjerne i hans bevægede og indholdsrige livsgang.[1]

Storbondeslægten Tonnesen stammer fra det kongerigske Hjarup mellem Vamdrup og Kolding. Tonnes Tonnesen, gift med Kirstine Hørlyck, ejede en gård i Bastrup syd for Vamdrup, hustruens fødegård, dengang kommunalt hørende til Skodborg sogn, Haderslev Vesteramt, men kirkeligt til Vamdrup. Her er Hans Tonnesen, »Bastrups berømteste søn«, født den 1. januar 1854.[2] Økonomiske — ikke nationale — overvejelser gav storbonden sympatier for den syd fra kommende slesvig-holstenisme — måske i forståelse med den kendte stænderdeputerede Petersen i Dalby, hørende til de 8 sogne syd for Kolding fjord, som i fredstraktaten efter 1864 lagdes til kongeriget som kompensation for de afståede kongerigske enklaver i Vestslesvig. Rimeligvis har også — som hos Petersen — tilslutning til den tyskprægede Brødremenighed i det nære Christiansfeld virket i samme retning. Han satte sig sammen med en anden gårdejer, Niels Andersen, ligefrem i spidsen for, at de pågældende 8 sogne og hans egen by forblev ved hertugdømmet. Det førte til, at hans vinduer blev slået ind og tjenestefolkene truet fra gården.

Men da hans bror, Jes Tonnesen, som havde været elev på Rødding højskole 1845/46 og nu ejede »Teglgården« på Rødding

Østermark, til gengæld var dansk indstillet, byttede de to brødre gårde. Således kom den nu 10-årige søn, Hans, til at fortsætte sin opvækst syd for den nye statsgrænse, hvor faderen straks fik hvervet som tysk kommuneforstander, men også kom til møderne på den danske højskole i byen og blev ven med den grundtvigske sognepræst Sveistrup. Han lærte heller aldrig at tale ordentlig tysk. Forældrene flyttede på deres ældre dage til Hoptrup efter at have solgt gården til en tysker fra Frisland. Faderen døde i 1903 og moderen i 1910.

Farbror Jes havde ikke selv børn og flyttede på sine gamle dage til Christiansfeld. Han læste meget og tog sig af sin nevøs materielle og åndelige vel, skænkede ham således efterhånden alle Grundtvigs værker (og vel også Kierkegaards?) og har i det hele været bestemmende for den unges fremtidsvej og hans herrnhutisk prægede religiøse livsholdning.

I påsken 1870 blev Hans Tonnesen konfirmeret af provst Müller i Haderslev. Den opvakte bondeknøs var efter Sveistrups forslag i 1868 blevet optaget i Haderslev tyske latinskole. I optagelsesklassen måtte han dog først lære det for ham helt fremmede tyske sprog. Fra Sveistrups og Cornelius Appels »bibelmøder« på højskolen i Rødding tog han varig påvirkning med ud i livet.

I Haderslev havde eleven logis hos sin fars fætter, Nielsen, fra Skodborg, der var flyttet til byen som velhavende rentier. Her var det nu et hjemmetysk miljø, som kom til at præge hans indstilling. — Blandt klassekammeraterne var de senere præster i Nordslesvig C. J. Jacobsen fra Starup præstegård, født i København, siden kendt som ivrig fortyskningspræst i Skærbæk, R. Bahnsen fra et håndværkerhjem i Haderslev, siden i Bylderup, fra 1894 kendt som missionsinspektør i Breklum, hvorfra han fik den vigtige forbindelse med Nordslesvig iværksat, og H. Fischer fra Åbenrå, siden i Fjelstrup, dansk indstillet.

Skolens dygtige og alvorlige kristne rektor Jessen, født i Felsted, selv tysk-slesviger, underviste i religion og græsk. Han tog sig venligt af den velbegavede elev og var medvirkende til, at han valgte det teologiske studium. Selv havde han ellers nok haft lyst til at uddannes som dyrlæge.

Efter en god afgangseksamen påsken 1874 tog studenten til landsuniversitetet i Kiel. Men åbenbart utilfredsstillet her flyttede

Student i Leipzig.

han snart længere syd på til det sachsiske Leipzig for her at høre den dengang førende lutherske dogmatiker Luthardt. Men det var ham for tør en kost: mere kold dogmatisk tænkning end hjertets trosforkyndelse. Og et teologisk gæstebesøg fra Erlangen under ledelse af privatdocent dr. H. Bestmann, senere superintendent i Mölln, og med jyden cand. theol. P. Madsen, senere teologisk professor i København, som deltager, foranledigede, at han sammen med sine to nordslesvigske venner H. Fischer og H. Grønning tog til det nordbayerske lutherske universitet. Her underviste nemlig de kendte teologer fra Erlanger-skolen Frank og Hofmann. Og de kom nu til at bestemme den unge nordslesvigers teologiske stade for fremtiden, sagt med Tonnesens egne ord: Kristendom er (eksistentiel) oplevelse. Bibelens grundsandheder må tilegnes ad erfaringens vej og omsættes i praktisk kristendom i menigheden og i hverdagen. Ikke læren, men livet er afgørende, som allerede rektor Jessen havde lært ham. På den måde kom han helskindet igennem den nyere tyske bibelkritiks skærsild. I læren forblev han konservativ luthersk teolog, men

han levede af herrnhutisk (grundtvigsk) farvet fromhed fra sit hjem. Et grundigt bibelstudium med Jer. 20, 7 som ledestjerne formede hans personlige gudsforhold: »Herre, du overtalte mig, og jeg lod mig overtale«.

Fra Erlangen besøgte Tonnesen også den nære diakonisseanstalt Neuendettelsau, der stod under den store lutheraner Wilh. Löhes ledelse. På dennes anbefaling tog han den sidste vinter dernede ud til Löhes aldrende præsteven i Hof som medhjælper. Hans mor derhjemme mente ganske vist, at han med denne afstikkertjeneste spildte sin kostbare studietid. Men sønnen vidste nok selv bedre, hvor hans evner lå, og hvad han havde brug for: et aktivt kristeligt arbejde i marken udenfor studerekamret. Med farbror Jes delte han i breve sine livserfaringer under studierne syd på.

Den teologiske embedseksamen skulle han tage ved Kiels universitet i sin egen landskirke. Det var betingelse for at få ansættelse i hjemstavnen, hvor der iøvrigt efter statsskiftet stadig var mangel på præster. Som eksamensopgave havde han valgt og forberedt sig på at skrive om Grundtvigs sakramentlære, som jo var ukendt for tyske teologer. Emnet interesserede dem, og de gav ham en god karakter. Den 8. oktober 1878 bestod han den teologiske prøve for Konsistoriets eksamenskommission med »anden karakter, godt med udmærkelse«.

Han skulle nu tilbringe et praktisk år på præsteseminariet i Haderslev, der siden dets oprettelse i 1870 lededes af hymnologen provst Valentiner, Gl. Haderslev. Samtidig forlovede han sig med Meta Burmeister (1860—1903), datteren fra en købmandsgård på Søndertorv, en musikalsk, dannet ung købstadpige. Hendes far var i dansk tid indvandret fra Eutin i Holsten og havde skabt sig en førende position i byen. Som kongetro helstatsmand havde han adskillige gange kommanderet borgerværnet ved modtagelsen af Chr. VIII. Hussproget var rigsdansk, omgangssproget sønderjysk og kirkesproget tysk. Hendes mor, født Julius, var fra en anden købmandsgård på torvet. Disse storkøbmænd rejste dengang selv én gang om året til Hamburg for at gøre deres indkøb.

Det følgende år måtte Tonnesen aftjene sin værnepligt i Åbenrå. Han bragte det til underofficer, uden ellers at have militære anlæg. I denne tid kom han meget i andenpræsten Th. Kaftans hjem og sluttede et vist venskab med denne 7 år ældre aktive

På præstescminariet i Haderslev.

præst, der jo siden blev Slesvigs generalsuperintendent 1886—1917. Efter militærårets afslutning i foråret 1880 blev han så Kaftans efterfølger på stedet. Generalsuperintendent Godt ordinerede ham den 30. maj i Slesvig domkirke. Han sagde bl. a. til den unge præst, hvad denne taknemligt tog med som ledestjerne ind i præstegerningen: »Det er ikke vanskeligt at være præst, når man ingenting vil, men når man vil noget, så kommer vanskelighederne«. Tonnesen føjer siden (1910) i et tilbageblik på denne sin begyndelse til: »Jeg har på grund heraf i de forløbne 30 år ofte prøvet mig selv efter det spørgsmål: Vil jeg noget med min præstegerning? Jeg har ofte måttet svare: Evnerne kan være små og udførelsen mangelfuld, men jeg vil noget. Jeg vil ikke spille komedie, jeg vil ikke drive min gerning som håndværk, jeg vil have indflydelse«. — Her har vi Tonnesens selvportræt. Det turde ligne godt.[3]

1. december viede studiefællen og vennen H. Fischer de forlovede i Åbenrå kirke. Et lykkeligt ægteskab og en rig præstegerning fulgte.

Præstegerning i Åbenrå og Hoptrup.

Provsten i Åbenrå efter 1864, slesvig-holsteneren F. G. Göttig, født i Flensborg, var en from og velmenende, men noget sær og selvrådig embedsmand, der aldrig lærte at tale korrekt dansk. Herom fortælles adskillige pudsige anekdoter. Hans unge medarbejder gik som forgængeren Kaftan straks ind i et aktivt menighedsarbejde, fik alle konfirmanderne, som provsten ikke magtede, havde tilsynet med skolerne, gik flittigt på husbesøg og fremførte en vækkende forkyndelse i kirken.

Sønnen, professor og konsistorialråd Johannes Tonnesen, giver følgende karakteristik af sin far i Åbenrå (her i oversættelse): »Den unge prædikant dér på prædikestolen må i sin forkyndelse have udøvet en ejendommelig indflydelse på sin menighed, skønt han hverken havde en elegant foredragsmåde, et smukt sprog eller et tiltalende organ. Selvom han blev den store vækkelsesprædikant i sin hjemstavn, er han dog aldrig forfaldet til platheder eller nogen folkelig jargon. Men han har allerede tidligt haft lykke til at forkynde lov og evangelium sådan, at tilhørerne vanskeligt kunne undgå en personlig stillingtagen. Med sin forkyndelse hejste han et tegn, som hensatte tilhøreren i uro vedrørende sin sjæls frelse. At det forkyndte ord kræver en afgørelse, at det bibelsk ikke kan forkyndes, uden at det fremkalder modsigelse hos de mange og troens gennembrud hos de få, det har siden hen præget den af min far ledede folkemissionsbevægelse, kaldet Indre Mission. Den unge præst i Åbenrå har allerede haft denne nådegave. — Og den virkede så meget mere, eftersom han mødte sine menighedsmedlemmer som et menneske af meget stor godhed og hjertelighed med et smil i øjnene og et lyst livssyn. . . Al selvretfærdighed og selvsikkerhed overfor Gud var han på vagt overfor. Selv siger han om sin prædikemåde: Jeg har aldrig forsøgt at gøre mennesker til syndere gennem moralforkyndelse, men stedse lagt vægt på at vidne om retfærdiggørelsen af nåde ved tro som det store under. Dette budskab omvender det selvretfærdige menneske til sand tro eller forhærder det«.

Tonnesen fik — som også Kaftan — særdeles god forbindelse med de danske hjem i byen. Og hurtigt blev hans navn kendt videre ud over landet. Ret snart begyndte han udgivelsen af et

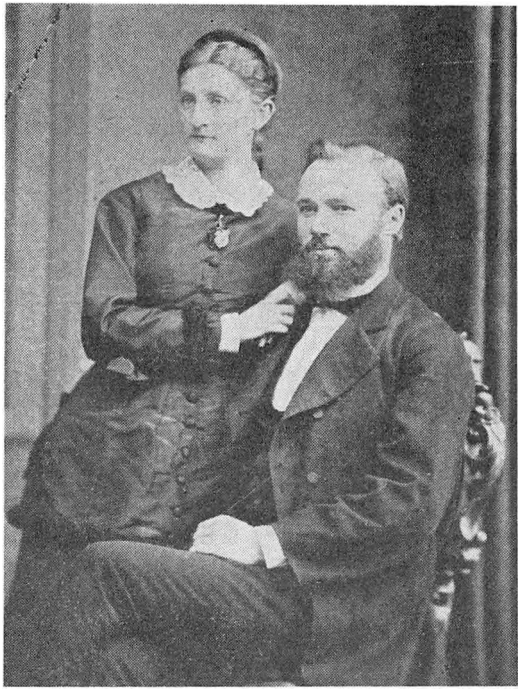

De nyforlovede.

lille traktatblad »Sædekornet«, som så efter tilskyndelse fra Amalie Nielsen,[4] Kassø, Hjordkær sogn, fra 1883 blev til et regelmæssigt 14-dages opbyggelsesblad, fra 1895 ugeblad. Bladet, redigeret af Tonnesen indtil 1920, blev — med stigende sidetal og litterær standard — en anerkendt journalistisk bedrift, som ikke blot har forsynet nordslesvigske hjem i titusindtal med sund kristelig føde, men også har været med til at pleje dansk sprog og kultur i udlændighedstiden.

Også i den i disse år rejste salmebogssag fik Tonnesen forbindelse med det kirkeligt vågne hjem i Kassø.[5] Det gjaldt en samlet afløser for de ikke få i brug værende forældede salmebøger, især Pontoppidans, som provst Valentiner uden held havde forsøgt at nyudgive. Amalie og Jes Nielsen, som var medlem af Åbenrå provstisynode og af provinssynoden i Rendsborg, havde udarbejdet et forslag, hvori også nyere dansk salmestof, udvalgt af den stærkt sønderjysk interesserede pastor Topsøe i Hejls, var

taget med. Forslaget fremkom 1883 i »Nordslesvigsk Søndagsblad« og førte til nedsættelsen af en salmebogskommission, bestående af 5 kyndige hymnologer, én fra hvert prosti, under generalsuperintendentens forsæde. Den unge — umusikalske — Tonnesen blev dog ikke medlem af kommissionen, idet Åbenrå provsti i stedet blev repræsenteret af den stærkt interesserede og kyndige lægmand grev H. Schack, Schackenborg, hos hvem komitémøderne så holdtes. Resultatet blev — som bekendt — den meget værdifulde »Salmebog for dansktalende menigheder i Slesvig«, der blev autoriseret på provinssynoden i 1889 og hurtigt indført i alle Nordslesvigs sogne.

Skelsættende i Nordslesvigs kirkeliv i disse år blev endelig Tonnesens aktive indsats for stiftelsen af »Kirkelig Forening for Indre Mission i Nordslesvig«, helt og fuldt efter kongerigsk mønster. Vi går først lidt længere tilbage for at kende lidt til forudsætningerne. Der er jo altid en historisk sammenhæng.

Den dansk prægede »Kirkelig Forening til Guds Riges Fremme i Slesvig«,[6] som præsterne Grove-Rasmussen, Fole, Michaelsen, Bjolderup, med flere havde stiftet 1868 på et møde i Vojens med Grove-Rasmussens månedsblad »Elias« som foreningsorgan, måtte standse sit virke med den tysk-franske krig i 1870. Dens kolportør og lægprædikant Mads Jensen, Jegerup, sluttede sig derefter til den nye grundtvigske frimenighedsbevægelse i de samme egne fra 1874.

Nogle år derefter kom en afløser — nu med tysk fortegn, nemlig »Evangelisk-luthersk Forening til Vækkelse og Fremmelse af det christelige og kirkelige Liv i Nordslesvig«, oprettet 1875 på et møde i Rødekro af præsterne Wacker, Rinkenæs, og Claussen, Dybbøl, med flere — og med Wackers »Kirkeligt Søndagsblad« (fra 1873) som bindeled. Denne sammenslutning var højkirkelig indstillet og afviste lægmandsprædiken. Man samlede sig ellers om tre kirkelige arbejdsgrene, som allerede Elias-folkene havde taget op: asylsagen med oprettelsen af »Nordslesvigsk Asyl« (1877) med grev Schack og efter dennes tidlige død 1905 pastor H. S. Prahl som formand. Endvidere diakonissesagen, som krigens behov 1864 havde bragt til vore lande, ud fra det i 1874 oprettede moderhus i Flensborg, hvor Wacker blev forstander 1876—1910. Endelig hedningemissionen, som Brødremenigheden

i Christiansfeld er pioner for i Nordslesvig, særlig gennem Niels Johannes Holm, ud fra det strengt lutherske Hermannsburg på Lüneburg Hede, med Claussen som den aktive leder. Men foreningen var overvejende et præstearbejde og tabte efter en god optakt langsomt terræn.[7]

Først den unge Tonnesen bragte gang i indremissionsarbejdet i grænselandet. Sammen med præsterne Nic. C. Nielsen, Højrup, siden Sommersted, medlem af Salmebogskommissionen, H. Lawaetz, Ulkebøl, før Skrydstrup, i sin tid med i Elias-arbejdet, C. Obbarius, Hammelev, indvandret fra Anhalt, R. Bahnsen, Bylderup, siden Breklum, og pianofabrikant P. C. Jacobsen, Haderslev, også med i 60'ernes indre mission, stiftede Tonnesen i november 1886 i Åbenrå den lægmandsvenlige »Indre Mission i Nordslesvig«. — Forud var gået følgende: To gårdmænd i Christiansfelds naboskab, Claus Hansen, Hvinderup, og Chr. Holm, Stubbom, tysk kommuneforstander, så det blomstrende indremissionsarbejde i kongeriget hinsides statsgrænsen. Den sidste havde da skriftligt henvendt sig til lederen af lægmandssammenslutningen »Gemeinschaftsverein« i Holsten (fra 1858), baron Jaspar v. Oertzen, Hamburg, og bedt ham om at sætte et lignende arbejde i gang i Nordslesvig. Han var meget villig hertil, men kunne ikke dansk og kendte iøvrigt ikke forholdene i nord. Derfor henvendte han sig til Bahnsen og Tonnesen og overgav dem at arbejde videre med sagen, hvilket så skete på Nordslesvigs egen grund og med egne indfødte ledere.

På mødet i Åbenrå, måske i præstehjemmet, valgtes Nic. C. Nielsen til den nye forenings formand og Tonnesen til dens sekretær. Og så gik man i gang med arbejdet.

Som første indremissionær antages fra 1. april 1887 efter Chr. Holms og Cl. Hansens forslag og med Vilh. Becks anbefaling Lars Birk, Hvinderup, tidligere Give i Jylland. Han havde forud været ansat 15 år i Indre Missions tjeneste i kongeriget og frigaves nu til at virke i Nordslesvig, idet han dog først — med provst Neilings anbefaling — måtte erhverve tysk statsborgerret. Han begyndte straks sine månedsrejser med bogtasken over hele Nordslesvig, foreløbig mest i den nordlige del (Haderslev amt). Sit første missionsmøde holdt han hos Cl. Hansen i Hvinderup.[8]

Foreningens første årsmøde afholdtes derefter i Åbenrå den

25.—26. juli. Bahnsen og Oertzen talte onsdag aften i en sal på tysk, Vilh. Beck torsdag formiddag i kirken på dansk. Om eftermiddagen var der så stort friluftsmøde i Hjelm lystskov vest for byen med hjemlige talere: Tonnesen, Birk, Lawaetz, Nielsen. — Vilh. Beck, dansk Indre Missions formand, kom således til at stå fadder til den nordslesvigske Indre Mission. Han prædikede over profeten Ezekiels storslåede syn (47, 1—12) om floden, der vælder ud fra templets tærskel og overrisler ørkendalen mod øst med vand først til anklerne, så stigende til knæene og videre til hofterne og til sidst så højt, at man måtte svømme over dalen. Floden fyldte også det døde salthav, så vandet blev sundt, og fiskene kunne leve. Og ved dens bredder voksede frugttræer frem, hvis blade ikke falder af, og hvis frugter aldrig får ende. — Et stærkt talende billede om en vækkelses kildespring, dens vækst og evighedsfrugt.[9] — Oertzen blev til sin død i 1893 ved med at stå som styrelsesmedlem, uden at han dog ellers havde noget som helst med arbejdet i grænselandet at gøre. — Indre Mission havde med den optimistiske, virksomme Tonnesen som igangsætter fået sin lykkelige start sønden å.

I året 1888 forflyttedes Tonnesen efter ansøgning til Hoptrup, syd for Haderslev, et rent landbosogn. Kirkeforstanderskabet havde godt ønsket ham kaldet uden valg. Men Konsistoriet holdt på det foreskrevne valg og præsenterede ham blandt 23 ansøgere som nr. 3 sammen med de ældre H. S. Prahl, Møgeltønder, og J. Weiland, Skodborg, og ønskede vel nok Prahl valgt. Men Tonnesen blev ved prøveprædikenen i Hoptrup kirke af menigheden valgt med overvældende flertal og blev så naturligvis kaldet. Han indførtes af provst Müller, Haderslev, hans konfirmandpræst, den 8. juli og prædikede selv over Joh. 7, 17: Hvis nogen vil gøre Guds vilje, skal han erfare, om læren er fra Gud, eller jeg taler af mit eget. — Hermed havde han åbent fremlagt sit program som sognets præst: Kristendommen skal tilegnes ad erfaringens vej. Sådan havde han selv oplevet det i sit eget trosgennembrud. Sådan ville han, at andre også skulle komme til bevidst og aktiv kristen tro.

Vi skal nu først følge Tonnesens præstegerning i Hoptrup og derefter tage et videre udblik over hans kirkelige indsats i hele Nordslesvig som leder af Indre-Missions-bevægelsen.

Hoptrup kirkes indre, 9 ribbehvælvinger, altertavle fra ca. 1620, prædikestol fra 1662.

Hoptrup var et jævnt velstillet gårdmandssogn med enkelte større ejendomme, et yndigt østkystlandskab »med dal og bakker fagre« nord for Genner bugt, Lembckes inspiration til sangen »Du skønne land«. Det var overvejende dansk indstillet, men med nogen hjemmetyskhed hos de større ejendomsbesiddere, som staten begunstigede. Kirkeligt var det af gammeldags indstilling. Mellem krigene havde den politisk virksomme og historisk produktive J. Marckmann (1804—61) virket her. Han var dansk rigsdagsmand. Ved sin død afløstes han af D. C. Møller (1816—1904), der kom fra Vonsild, var stænderdeputeret 1854—59, blev ridder 1857. Efter 1864 sad her den vist lidt stillestående P. Hjort (1805—99) født i Flensborg, forud andenpræst i Ullerup og Broager. 1850 entlediget og ansat i Meldorf, hvorefter han så i 1864

vendte tilbage til hjemstavnen. Tonnesen måtte betale et tyngende årligt pensionsbeløb til ham (ca. 2.000 mk.). — Der var åbenbart her en god hjertemuld at pløje op og at så ordets gode sæd i.

Og Tonnesen, nu 34 år og i sin manddomskraft, tog energisk fat med en vækkende forkyndelse i kirken og flittige husbesøg i sognets byer. Snart sporedes en kirkelig opvågnen, begyndende i småkårshjemmene, beretter sønnen. Men efterhånden kom gårdmændene også med, så man ikke mere behøvede at gå til fods til aftenmøderne i de forskellige byer. Hestene spændtes for stadsvognen, og alle kom op at køre. Kirken fyldtes søndag efter søndag, gennemsnitlig var der ca. 250. Frie menighedsmøder i hjemmene og skolerne udbyggede kontakten. Vakte lægfolk sattes i arbejde. Skolelærere tog aktivt del. Dåbshandlingen henlagdes til søndagsgudstjenesten, og nadveren holdtes efterhånden hver søndag, ikke blot forår og efterår, som hidtil skik var. Prædikenen var livlig, episk-dramatisk fortællende, fyldt med anskuelige (også gentagne) træk, i et jævnt plan. Men fremfor alt løftede den brusende salmesang og fællesskabet hjerterne opad. Der kom en pinselig åndens løftning over søndagen og hverdagen i sognet.

G. Horstmann, Tonnesens medarbejder siden hen, fortæller i sin bog »Erinnerungen aus verlorenem Land« (1924) om en gudstjeneste, han som ung gymnasieelev fra Haderslev i 90'erne overværede i Hoptrup kirke: Det vrimlede med kirkegængere foran kirken. Efter præstens ankomst fyldtes kirken til sidste plads. En gende appel. Tilhøreren blev engageret i den hele time, prædikenens begyndelse overraskede lidt ved stemmens lidt uskønne klang, men det forandredes hurtigt til en voksende (suggestiv) betagethed af forkyndelsens bredt malende indhold og indtrængende appel. Tilhøreren blev engageret i den hele time, prædikenen varede.

En ældre Hoptrup-boer fortæller fra sine unge dage i Hoptrup kirke om Tonnesens friske, personligt prægede forvaltning af sakramenterne: ritualernes udførlige ord med fri tale ind imellem. Der var en dragende søndagshøjtid i den fyldte kirke, båret af Kristi ånds nærvær i ord og handling og salmesang. — Mange har stærke kirkeminder fra Tonnesens gudstjenester.

Også ungdommen kom med. Lærer Chr. Wienberg i Sønderballe startede 1896 en kristelig ynglingeforening. 1907 kom han til

Breklum som missionssekretær for Nordslesvig. Flere missionærer udsendtes fra Hoptrup kirke til missionsmarkerne i andre verdensdele: 1898 Hermannsburg-eleven Chr. Holdt, født i Skanderup, med slægtsrødder i Løjt, først uddannet i Hammelev præstegård, til Sydafrika, derefter flere Breklum-missionærer: 1900 andenlæreren i Hoptrup, H. Larsen, født i Valsbøl, og arbejdersønnen Ole Jensen, født i Tyrstrup, til Indien, 1912 gårdmandssønnen Peter Jessen fra sognebyen Marstrup til Østafrika. — Også en Flensborg-diakonisse kom fra Hoptrup sogn. —

1896 indviedes et missionshus i Hoptrup, det første i Nordslesvig, bygget af indremissionær J. Friis, Haderslev, for egen regning.

*

Tonnesen bekendte sig som hjemmetysker og var loyal tysk embedsmand, men hans virke foregik så godt som udelukkende på dansk. Han var ikke videre interesseret i at få indført tyske gudstjenester i kirken. Men — som i andre sogne — trængte i disse år sognets få hjemmetyskere og indvandrede bestillingsmænd som skovfoged og gendarm og tjenestefolk på de større gårde også på her og fik efter ansøgning til Konsistoriet fra 1898 indført den sædvanlige månedlige tyske eftermiddagsgudstjeneste, som søgtes af ca. 30 i gennemsnit.

Der var stadig visse rivninger med tyskerne, repræsenterede ved amtsforstanderen Riis på Nørbygård og andenlæreren Reese fra Frisland, som 1905 afløste degn Riis, der var fra Sommersted. Mest kritisk var en fodermester U. v. Grawuloffski, der dog selv var katolik. Det gjaldt især tidspunktet for den tyske gudstjeneste, idet Tonnesen — med Konsistoriets billigelse — ikke ville frigive en godt besøgt dansk gudstjeneste til fordel for en tysk, som kun havde svag søgning.

Også konfirmationen på tysk voldte vanskeligheder. Indtil 1904 blev alle børn konfirmeret på dansk, derefter ganske enkelte på tysk. Selvom man havde haft tysk religionsundervisning i skolen, kunne man få adgang til dansk forberedelse og konfirmation. Præsten måtte da give sådanne konfirmander en vis indførelse i læsning af dansk bibel, katekisme og salmebog. Tonnesen holdt principielt på, at det dybeste hjerteforhold, trosforholdet, helst

burde komme til udtryk på modersmålet, altså her hans eget og sognefolkets danske. Intet under derfor, at tyskerne tog anledning til at klage til myndighederne over deres »danskvenlige« præst, som forsømte sin politiske embedspligt overfor sine tyske meningsfæller.

Til den modsatte side var der et enkelt hjem, Vognsen på »Skønholt« i Marstrup, gammel kirkeældste, som sluttede sig til den danske frimenighed i Haderslev. Og da et ungt par herfra — bruden var fra Fredericia — lod sig vie af frimenighedspræst R. Thomsen, blev den nygifte slettet af den kirkelige valgliste og kasseret som menighedsrepræsentant. Protest hjalp ikke, idet undladelse af sognekirkelig vielse var tilstrækkelig begrundelse. Da Vognsen derefter udtrådte af landskirken og ikke mere ville betale kirkeskat, fik han beskeden, at skatten kunne han ikke slippe for. Tilfældet var dog isoleret. — Præsten kaldtes og var iøvrigt også en måske lidt vel enevældig »far« for sognet.

Med de overordnede myndigheder kom det under den voksende nationale spænding op under verdenskrigen til flere pinlige konflikter. Både de verdslige og kirkelige foresatte så surt til den selvstændige Hoptrup præst, hvis virke forekom dem at fremme danskheden og hemme tyskheden i sognet, hvad vel også i nogen grad var tilfældet, idet en kristelig vækkelse altid drager en folkelig opvågnen efter sig. Tonnesens konsekvente gåen ind for Tiedjes politiske freds- og kulturkurs fra 1909 nedsatte ham yderligere i tyskernes mistænksomme øjne. — Nogle sager, som vakte offentlig opmærksomhed og blev stærkt kommenteret i den tyske og danske grænsepresse, skal kort omtales. De turde være typiske for forholdene dengang.

I februar 1910 havde Tonnesen som formand for den stedlige KFUM ved bladannonce indbudt til et offentligt kristeligt møde i Hoptrup danske forsamlingshus med ham selv som taler. Mødet var et led i en kirke- og missionsuge. Og hensigten med stedet var at kalde på sognets danske unge udenfor missionskredsene og bringe dem et kristeligt ord — efter princippet: man skal fange fiskene dér, hvor de går. Amtsforstanderen mente, at et sådant offentligt møde i det (politiske) forsamlingshus efter foreningslovens § 12 (om politiske møder) burde anmeldes 3 × 24 timer forud til politiet, og gjorde præsten opmærksom herpå. Men da

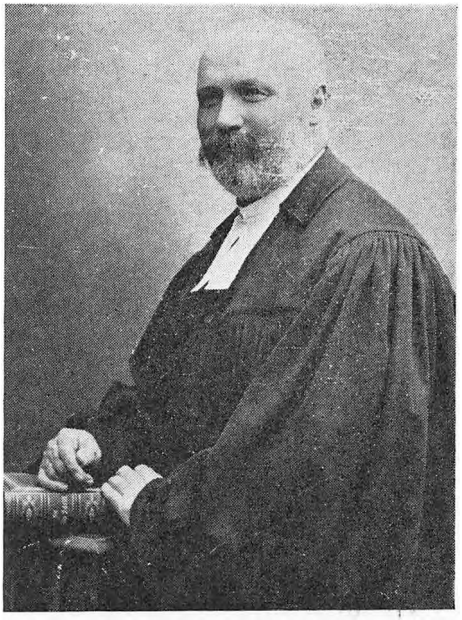

Hans Tonnesen, ca. 1907.

denne i henhold til lovens § 24 (om religiøse møder) med rette ikke mente sig forpligtet hertil, idet han jo så også ville stemple mødet som politisk, indberettedes sagen til landråden, dr. Dryander i Haderslev. Han forbød omgående telegrafisk mødets afholdelse. Det kunne og ville sognepræsten ikke finde sig i. Det var klart imod hans præstelige beføjelser. Mødet blev henlagt til kirken, og han indgav klage over den kgl. landråd til regeringspræsidenten i Slesvig. Landråden, søn af overhofpræsten i Berlin, en ung, overlegen karriereembedsmand, siden chef for kejserens civilkabinet, havde tydeligt nok forløbet sig. Han stod her overfor en myndig indfødt præst, der holdt på sin lovhjemlede religiøse forsamlingsret.

En indkaldelse til forligsmøde hos provsten og ved dennes formidling hos landråden førte ikke til noget resultat, da ingen af parterne ville bøje sig. Da regeringspræsidenten naturligvis heller ikke ville undsige landråden, men med anvendelse af adskillig juridisk spidsfindighed officielt bifaldt hans opfattelse, gik Tonnesen til Overforvaltningsretten. Dens kendelse kom omsider til

at lyde på, at landrådens telegram kun havde skullet opfattes som »en belæring«, »et venligt råd« og ikke som »et forbud«. Underforstået: landråden havde handlet overilet og ikke regnet med sin slesvigske modparts retshævdelse og skulle nu juridisk og embedsmæssigt dækkes ind. — Ynkeligt!

Des mere grund var der til for »Schleswigsche Grenzpost« og »Apenrader Tageblatt« at udspy gift og galde mod den formastelige, opsætsige Hoptrup præst, medens »Modersmålet« smilte blidt til ham.

Sagen fik iøvrigt et lidt kedeligt efterspil, idet en anden dansk redaktør tillod sig at skrive, at Tonnesen havde haft politiske »bagtanker« med at henlægge mødet til forsamlingshuset. Det afvistes dog åbent fra alle sider — fra Tonnesen selv og fra navngivne danske mænd i sognet. Og »Modersmålet« gav præsten følgende velvillige omtale: »Pastor Tonnesen har en smuk stilling i sit sogn. Kun få nordslesvigske præster råder over en indflydelse indenfor menigheden som han. Hans forkyndelse er båren af en ægte kristelig overbevisning. Han har kærlighed til dansk sprog og nordslesvigsk sæd og skik og lægger gerne denne kærlighed for dagen. Ingen myndigheds bud formår at kue hans hjertes trang til at handle, som samvittigheden byder ham«.

I november samme år (1910) indsendte kirkeforstanderskabet i Hoptrup — efter Tiedjes oplæg — et andragende til kredsudvalget i Haderslev om at tilbagetage tilladelsen til alkoholudskænkning på amtsbanegårdene. Begrundelsen var den tiltagende alkoholisme og umoral, som disse drikkesteder påførte befolkningen. De mange kroer i landsdelen i forvejen var nemlig med amtsbanerne alene i Haderslev amt forøget med 53. Petitionen vakte — som venteligt — stor opmærksomhed, med tysk forargelse og dansk tilfredshed. Kredsudvalgets formand svarede — uden iøvrigt at forelægge sagen, — at andragendet af juridiske og økonomiske grunde ikke kunne imødekommes, idet kredsen havde kontrakter med stationsforstanderne og med bryggeriet Fuglsang, som man ikke kunne se bort fra.

Tonnesen fremlagde da sagen i de danske aviser. De tyske ville han ikke — som tidligere — benytte, da de behandlede ham som en »skoledreng«. Det indbragte ham en officiel misbilligelse fra Konsistoriet for »grov pligtforsømmelse, idet han var gået til

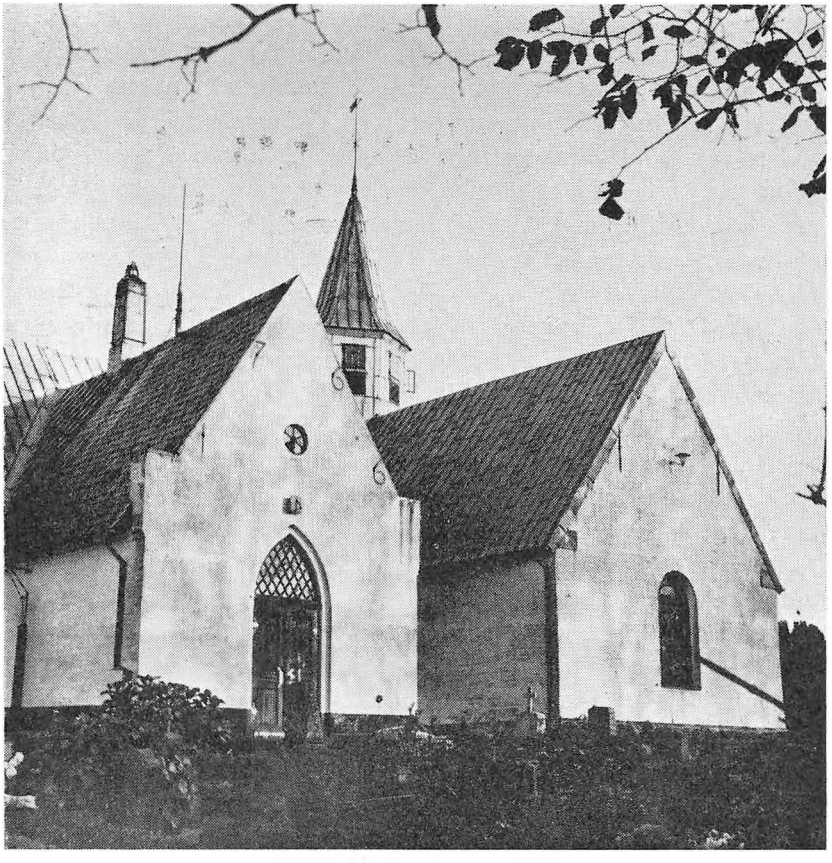

Hoptrup kirke, våbenhus og sydlige korsarm.

statsfjendtlige aviser i stedet for til myndighederne« (28. 3. 1911). Spørgsmålet kom derefter frem i kredsudvalget og på provstisynoderne, det sidste sted med tilslutning. Biskop Kaftan så sig foranlediget til at tage til Haderslev til et foredrag med titlen »Hvad er kristendom«, for samtidig at tale med Tonnesen, som han så også gav Claus Harms-stipendiet til en studierejse til Norge i juli måned. Også i 1907 havde Tonnesen været på rejse i Norge. Han var dengang kommet hjem med løsnet: mere organisation. —

I efteråret 1911 havde Tonnesen flyttet tidspunktet for den tyske gudstjeneste fra kl. 10,30 til kl. 17 som formentlig bedre

egnet for besøget. Tyskerne med amtsforstander Riis og fodermester v. Grawuloffski som ordførere for i alt 48 underskrivere klagede da over præsten til provsten. Konsistoriet påtalte og påbød det gamle tidspunkt, som kun synodaludvalget kunne ændre: »Vi udtaler den bestemte forventning«, hed det, »at pastor Tonnesen for fremtiden ikke mere gør sig skyldig i en sådan egenmægtighed« (10. 11. 1911). »Grenzpost« rasede mod Tonnesen, så at endog tyskerne selv tog afstand fra bladets hadkampagne. Kirkeforstanderskabet erklærede, »at de hadefulde artikler i »Schleswigsche Grenzpost« afgjort ikke svarer til stemningen blandt de tysksindede menighedsmedlemmer. . . Trådene er desværre blevet tyndslidte, . . men dog ikke uigenkaldeligt overrevne, . . så heller ikke håbet om en direkte forståelse bør opgives«. I alle tilfælde bør de godt besøgte danske gudstjenester ikke vige for den tyske. Forstanderskabet besluttede endda indtil videre at lade den tyske gudstjeneste bortfalde. — Nu måtte provsten ud til forhandling med tyskerne (17. 2. 1912). Der var mødt 32. Man indrømmede, at de tyske gudstjenester var blevet forsømte (6—10 deltagere) og foreslog nu tidspunktet til kl. 9 eller 10. Degn Reese udtalte, at præsten ikke gjorde noget for tyskerne.

Tonnesen fik igen en officiel misbilligelse fra Konsistoriet. Man føjede til, vel i henhold til provstens indberetning, at det »for største delen var Tonnesens skyld, at der bestod så indviklede forhold i menigheden og så dårlig en stemning hos tyskerne« og håbede på forandring. »Vi ville ellers se os nødsagede til, også til hævdelse af vor egen autoritet, at anvende de skarpeste disciplinære forholdsregler imod Dem« (17. 5. 1912). Tonnesen indkaldtes samtidig til Kiel den 11. juni til en samtale med Konsistoriets præsident, dr. Müller.

I efteråret 1912, da den udbrudte krise i Indre Mission var på sit højeste, skal pastor Prahl som konstitueret provst efter forud indhentet erklæring fra Tonnesen udtale sig til Konsistoriet, »om Tonnesen nu har stillet sig på de dansksindedes side«. Det har den kgl. regering ment at måtte læse ud af hans sidste ytringer i »Sædekornet« og nu forelagt den kirkelige overmyndighed. Prahl, som jo var fuldt fortrolig med de nordslesvigske forhold og for så vidt delte sin kaldsfælles og vens politiske fredssynspunkter, svarer, at Tonnesen »kun har villet gå ind for luther-

dommens verdensåbenhed i modsætning til en verdensfremmed pietisme, som ængstelig går uden om øjeblikkets politiske kampe. . . Han hævder kun sin ret til som sjælesørger at råde sine venner også i politiske samvittighedkonflikter, intet mere. . . Om Indre Missions indtræden for et politisk parti kan og bør der ikke være tale. Som kirkelig organisation står Indre Mission over partierne. Ville derfor et af dens arbejdsorganer måske udnytte sit kirkelige virke til politiske formål, da ville det straks måtte udtræde af Indre Missions tjeneste. Han (Tonnesen) kalder sig selv tysksindet præst. . . Hans udtalelser i »Sædekornet« bringer ikke noget nyt og deles af flertallet af hans kaldsfæller«. Der henvises sluttelig til bibelordene Luk. 20, 25 (»Så giv da kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er«) og 1. kor. 3, 21—23 (»Alt er eders, men I hører Kristus til, og Kristus hører Gud til«). Pastor Tonnesen »burde dog tage sig mere også af tyskerne i Nordslesvig«. Men Konsistoriet bør ikke disciplinere ham i den nuværende situation. Det ville sikkert få beklagelige følger. — Tænkt er på mulig masseudtrædelse af landskirken.

Så vidt den skønsomme, retsindige Prahl. Han ville godt sige et borgerligt ord til forsvar for sin nordslesvigske arbejdsfælle mod de tyske politiske fanatikere. Der var iøvrigt mere mandsmod i denne stoute præst end i provsten, P. F. Petersen, som nu var blevet generalsuperintendent i Holsten og i 1917 afløste Kaftan i Slesvig.

Der kom denne gang ingen misbilligelse. Tonnesen fik derimod orlov de sidste 14 dage af januar 1913 til at tage til København for der i ro at udarbejde sit »Forsvarsskrift« i krise-sagen.

Men i foråret 1914, da tyskerne i sognet med degn Reese og gendarm Sbrzesny i spidsen den 7. juni på Brudepladsen foran Hoptrup kirke afslørede en 5 m høj sten, hentet fra Harzen, til minde om træfningen ved Hoptrup samme dag i 1848 og om 1864, havde Tonnesen forud (19. maj) indbudt til et møde i kirken om denne tysknationale mindesten. Efter sin redegørelse havde han afholdt en hemmelig skriftlig afstemning for eller imod denne tyske provokation og forstyrrelse af kirkefreden. Næsten 100 pct. af de mødte stemte imod. Derefter indledte Konsistoriet (20. 6.) officiel tjenestemandssag mod Tonnesen. Han måtte ikke engang rejse på rekreation til Fanø i juli, som det allerede var ham bevil-

get, og Prahl ville tillade det. Endvidere skulle han (24. 7.) »hurtigst muligt erstattes af en anden skoleinspektør for sognets skoler«. To nabopræster, Kühl i Vedsted og Petersen i Vilstrup, overtog hvervet. — Tonnesen havde iøvrigt allerede i 1908 selv bedt sig fritaget for skoletilsynet og anbefalet et skolefagligt tilsyn, hvad myndighederne dengang — vel for konsekvensernes skyld — havde bedt ham om at frafalde.

Myndighedernes kortsynede forfølgelse af den selvstændige, for dem uregerlige Hoptrup præst havde dermed nået sit højdepunkt — i takt med den nationale chauvinismes vækst. Sammenstødene må afgjort ikke ses som udtryk for kværulanteri, men som typiske for statsmagtens forgæves forsøg på at kvæle åndens, d. v. s. her danskhedens frihed i grænselandet dengang. Det turde heller ikke være overflødigt og uanbragt at drage disse forhold frem, da åndsforladt magtpolitik desværre ikke er uddød endnu.

Krigsudbruddet i august 1914, den nationalistiske magtpolitiks sidste konsekvens og tillige åbne nederlag, lod for fremtiden Hoptrup præsten have borgfred.

*

I en af de sædvanlige visitatsindberetninger om de religiøse og sædelige tilstande i sognene beretter Tonnesen i 1901 om Hoptrup, at moralen i almindelighed ikke er så slap som tidligere, men synes højnet i hans tid. Banden og utugt er aftaget som ikke hørende til god tone og opførsel, ikke blot af religiøse, men også af kulturelle grunde, »siden vor bofaste bondebefolkning nu stiller større krav til dannelse og fint væsen«. — Indirekte vil en religiøs aktivering nemlig altid hæve den moralske og kulturelle standard.

*

Men midt i denne kirkelige opgang med Köllers politiske pres udefra og åndens opvæld indefra led præstehjemmet et uerstatteligt tab. Nytårsdag 1903, præstens 49-årige fødselsdag, døde pludseligt hustruen og børnenes mor, 42 år gammel, efter at familien lige havde fejret den sædvanlige præstegårdsjul sammen i tryghed og glæde. Vennen Wacker holdt ligtalen. — Meta Tonnesen havde længe været svagelig, så der måtte holdes ekstra

hushjælp. Men hendes stille ordnende færd i huset, hendes forløsende klaverspil måtte for eftertiden savnes. De to ældre mostre Julius kunne ikke erstatte sjælen i huset. Samme år døde svigermoderen Burmeister i præsteboligen.

Savnet af hustruens afbalancerende indslag i hjemmets hverdag har næppe været uden indflydelse på præstens sind og færd fremover, forklarer måske endda noget af de kommende (allerede omtalte) konflikters skarphed. Ægteskabet giver jo udløsning for ægtefællernes tanker og følelser. Det kan endda tænkes, at hustruens tilstedeværelse og gode råd helt havde ændret ægtefællens og dermed også Indre Missions skæbne til det lykkeligere. Hvem ved? — Men det er naturligvis nytteløse overvejelser, som til gengæld godt psykologisk kan forklare noget af, at det gik, som det gik.

I stedet for hustruen trådte nu den ældste søn, Johannes, født 1882, i nogen grad til som faderens samtalepartner. Han var student fra Haderslev 1902 og blev præst i Nordslesvig 1909. Det siges, at gamle Tonnesen studerede teologi om igen med sin søn. Engang opholdt han sig en hel måned i Berlin hos sin studerende søn og gik til forelæsninger, oplagt en fornyende berigelse, så bl. a. de teologiske formuleringers tidsbestemthed og evangeliets blivende substans klares. Med andre ord, at bogstaven, den fikserede anskuelse, ihjelslår, medens ånden, den frie nyskaber, levendegør. Også denne nye personlige komponent må tages med til forståelse af, hvorfor udviklingen formede sig, som sket, under det forestående generationsskifte i Nordslesvigs Indre Mission. —

Missionens krise i 1912 er foranlediget af Johannes Tiedje fra Øsby præstegård, men Tonnesens frie åbne standpunkt i den støttes af sønnen Johannes. Han var naturligt nok blevet tysk indstillet allerede under sin opvækst og afgørende under sin uddannelse, og han hævdede sin fra sin far arvede og personligt tilegnede kristentro i en teologisk friere form — mindre pietistisk lukket, mere luthersk åben, siger han selv.

Sammen med Prahl og den liberale Schmidt, Vodder, havde Tonnesen i 1909 i Tiedjes spor stillet sig i spidsen for en nystiftet »Nordslesvigs præsteforening« til gennemførelse af Tiedjes program på kirkens område. Men den nye forening fik i tidens skæbne ingen større praktisk betydning og opgav ret snart sit virke (1911).

I 1913, 8. juli, fejrede Tonnesen under missionskrisens tunge tegn sit 25 års præstejubilæum i Hoptrup kirke. Han selv og sønnen talte ved en hverdagsgudstjeneste. Deres taler, trykte i »Sædekornet«, er karakteristiske for dem begge, de to slægtled, hver med deres forudsætninger. Den gamle Tonnesen er stadig en mild missionspræst, som ud fra Luk. 10, 17—24 priser Jesus-navnet som den bærende frelsesgrund i stedet for menneskelige gerninger. Han påviser videre djævelens dæmoniske magt over mennesker til ikke at vælge Frelseren og til at forføre de frelste og peger endelig på skellet mellem de mange »rige og vise«, som vragede indbydelsen, og de få umyndige små, som tog imod. Ja, han selv, som har haft et så rigt åndeligt liv som næppe nogen anden i sognet eller nogen anden præst i hele Nordslesvig, er i den største fare for at gå fortabt. Men Gud gav ham »en torn i kødet«, at han ikke skulle hovmode sig, men frelses.

Den unge Tonnesen er en åben lutheraner, som ud fra Joh. 4, 42 peger på sin fars nådegave til at blive det ydmyge redskab til at drage mennesker til Gud, ikke gennem de store voldsomme vækkelser i sognet, men gennem den stille jævne vækst af en medarbejdende menighed, ikke på grund af faderens embedsautoritet, men hans personlige myndighed, som slog alle falske menneskelige støtter i stykker og kaldte til selvstændig tro og gerning. — Sønnen nævner ikke Grundtvig og Vilh. Beck som faderens forbilleder, hvad denne selv gør, men fremhæver Søren Kierkegaards store betydning for forkyndelsen i Hoptrup kirke. Som Kierkegaard har faderen prædiket »samtidighed med Kristus«, så kirkefolket blev »flyttet Jesus nærmere og nærmere« — mod forstanden, men med hjertet og samvittigheden. Han slutter med at vidne både for dem, der vragede Jesus, og dem, der valgte ham ved springet ud på de 70.000 favne vand, så de oplevede den frigørelse og glæde uden lige, at Jesus bærer et menneskeliv.

Hvad sagde så Hoptrup sognefolk til den forkyndelse? Blev de alle omvendte missionsfolk? Nej, kun en vis del, hvormed jo ikke er afgjort noget som helst om de øvriges kristendom. Tonnesen siger i sin jubilæumstale, at han under sin kørsel gennem sognets byer ofte med smerte har set på de hjem, som »begyndte, men ikke fuldendte«. Men hovedparten var utvivlsomt — undtagen tyskerne — velvilligt stemt overfor deres nidkære præst, om ikke

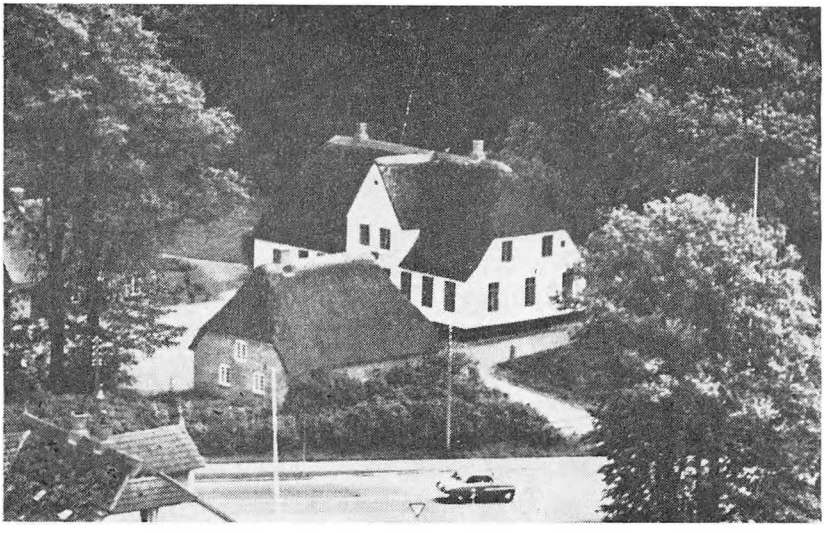

Hoptrup herskabelige præstegård, nybygget i 1786, den gamle lå i Marstrup. Kirkebyen var oprindelig fjordby.

just alle overfor hans religiøse indstilling, så i hvert fald overfor hans forståelse for danskhedens folkelige behov.

I den trykte indbydelse til jubilæumsfesten skrev Tonnesen selv herom: »Kære menighed. Siden den 8. juli 1888 har vi to været henviste til hinanden. En fælles arv fra fortiden, ja fra evighed af skulle tages i besiddelse. I den 600 år gamle kirke skulle vi mødes, og på fædrenes kirkegård skulle vi stå ved de åbne grave. Det, hvad vi havde at samles om, var evangeliet og Herrens egne indstiftelser. Vor fælles opgave var, at disse ældgamle skatte kunne blive levende i det nuværende slægtled og gå i arv og eje til vore børn. Når vi nu den 8. juli 1913 vil tale om, hvorvidt dette lykkedes eller mislykkedes, så vil vi gøre det til vor ydmygelse og til Herrens pris«. — En redelig og ydmyg præstebekendelse.

*

I krigens begyndelse betoges også Tonnesen af de tyske militære sejre og gik til en vis grad ind for Tysklands sag. Men snart blev han atter nøgtern. Han måtte nu — som alle kalds-

fæller — til at øve sin tunge sjælesørgerpligt i sorgens mange hjem, 44 i alt, som mistede far eller søn i krigens blodige spil. Også hans egen 20-årige yngste søn Theodor faldt 1915 i Sydpolen sammen med en nordslesvigsk kammerat. Faderen havde ved krigens udbrud straks telegrafisk kaldt ham hjem fra en uddannelsesplads i gartneriet på en østjysk herregård.

Ligesom frimenighederne ved Thade Petersen sendte også Indre Mission ved Tonnesen årligt trykte julehilsener til Nordslesvigs sønner ved fronterne. Betegnende er hans anvendelse på titelsiden af Joakim Skovgaards vemodigt betagende billede fra Viborg domkirke af Abrahams tunge gang med sønnen Isak op ad Moria offerbjerg. Indholdet består bl. a. af sørgetaler ved mindegudstjenester over faldne og af kendte sorgens digte af danske forfattere som Chr. Richardt, Birkedal, Zacharias Nielsen og Jacob Paulli. For Tonnesen blev Golgata i den forbindelse til »valpladsen« med Jesu offer, og slagmarkerne de nordslesvigske hjems smertelige valplads, hvor deres sønner ofredes i krigens blodige drama. Det fyldte hans sind med rædselens gru, menneskelig medfølelse og kristent opstandelses håb. 1917 udgav han også en samling af 10 prædikener »Kristenhåbet som nutidskraft«, holdte i krigens onde år. I forordet tager han Paludan-Müllers digt »Abels død« som sit tragisk gribende udgangspunkt.

Krigsårenes sjælelige tynge blev efterhånden ulidelig. Afslutningen og Nordslesvigs genforening med moderlandet virkede som en personlig befrielse — til fortsat fri præstegerning under Danmark.

*

Efter statsskiftet var der ret stille om den engang så omtalte Hoptrup præst. Han blev naturligvis »genvalgt« og fortsatte sin sognegerning som hidtil. Allerede i efteråret 1919 åbnedes i den ombyggede landevejskro en dansk indremissionsk højskole med den aktive KFUM-præst H. Kildeby, Haslev, som forstander. Tonnesen holdt gudstjenesten ved den officielle indvielse den 4. januar 1920. En ny dansk tid var kommet til sognet. Tonnesen måtte dog i denne sammenhæng som forhenværende »tysk statspræst« fra kongerigsk side igennem adskillige smertelige skuffelser, som han dog bar med tålmod. Han var jo i forvejen vænnet til lidt af hvert fra nationalistisk side.

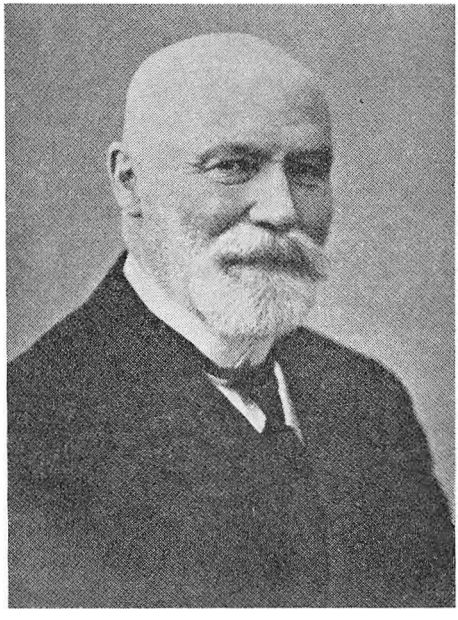

Tonnesen som ældre.

Allerede i 1918 umiddelbart efter krigens afslutning fik han sæde i det af Vælgerforeningen nedsatte kirkelige udvalg til forberedelse af overgangen til dansk kirkeordning med frimenighedsmanden Mads Gram, Københoved, som formand. Siden sad han som de tyske nordslesvigske præsters repræsentant i det store kirkelige landsudvalg af 1921, som afgav betænkning til Folketinget med efterfølgende lovfæstning. Begge steder talte han de forblevne præsters økonomiske sag, men gik ellers loyalt ind for dansk frihedslovgivnings indførelse i det genvundne land.

N. P. Nielsen, Tonnesens nabo i Vedsted efter 1920, fortæller fra adskillige personlige sammenkomster om hans milde venlighed og åbenhed, også overfor grundtvigske kirkelige og folkelige synspunkter. »De præster, som Sønderjylland har brug for, skal have lært noget både af Grundtvig og Kierkegaard«, udtalte han i 1921. Sammen med Morten Larsen tog Nielsen engang over til et besøg i Hoptrup præstegård. De to gamle kom hurtigt på talefod og forstod hinanden. Det førte til, at Niels Dael indbød Tonnesen til at tale på Liselund. Han kom og talte levende og godt om

»Synd mod Helligånden«. Men ellers tog Tonnesen nu kun sjældent ud til frie møder i landsdelen. En prædiken i Tønder kirke ved et fastelavnsmøde gjorde et stærkt indtryk på nord fra kommende præster.

Efter opfordring forsøgte Tonnesen i 1925 at udgive et historisk tilbageblik over »Nordslesvigsk kirkeliv 1880—1920«, som tillen lød. Men kræfterne slog ikke mere til, og de to trykte hæfter, som udkom, er en ujævn torso, overvejende med optryk fra tidligere tid. En lille selvbiografi »Guds godhed mod præsten« har blivende værd.

Efter pensioneringen i 1927 levede Tonnesen stille tilbagetrukken til sin død i 1935, 81 år gammel. Ved jordefærden i Hoptrup talte biskop Ammundsen og sønnen, der ud fra sin fars livsord Jer. 20, 7 karakteriserede ham som den levende og kæmpende præst og leder, der åbent fulgte med i tidens udvikling, men aldrig sveg det bibelske budskab i Luthers evangeliske spor. Fra pietisme til lutherdom gik hans vej. — Ved hans grav lød ordene: »Den mand, som hviler her, var den betydeligste skikkelse, som Nordslesvigs kirkeliv har fostret«.

Leder af Indre Mission.

Det har alle dage været de enkelte veludrustede og fremsynede mænd og kvinder, som så deres tids og deres folks åndelige behov og så i tidens fylde blev ledere og satte deres præg på den historiske udvikling. Bibelen kalder dem seere og profeter, Guds sendebud, som formidler åndens indslag i menneske- og folkelivet.

Tonnesen var én af disse enkelte her i grænselandet Nordslesvig under tysk styre. Det, som blev hans kongstanke og ledestjerne, er det samme, som også Luther så og kaldte »det almindelige præstedømme«, denne bibelske grundtanke, at enhver døbt og troende kristen er kaldet til at være Jesu discipel i ord og gerning. Sammen danner de Kristi pinsemenighed, hvori enhver skal opflamme og tjene med sin nådegave fra Skaberens hånd. Det er altså ikke blot den teologisk uddannede og af kirkeinstitutionen »rettelig kaldede« præst, som har forkyndelsens og handlingens tjeneste, men enhver aktiv kristen, som menigheden sætter i arbejde. Det særlige præsteembede er kun skabt for ordenens skyld. Det har desværre i kirkens historie gang på gang i selv-

laget magtbegær stået som en hindring for nådegavernes rige udfoldelse. Da blev kirkens indflydelse i folket svag og først stærk igen, når nådegaverne atter kom i brug.

Det var dette almindelige præstedømmes betydning i menighedens trivsel, som Tonnesen så. Og derfor blev han i sin aktive livsindstilling grænselandets gudsendte kirkeleder. Derfor satte han på bibelsk og luthersk grund Indre Mission i værk og kaldte på medarbejdere, både lærd og læg. Og de kom i voksende tal og fik et frugtbart samarbejde i at vække folket til aktiv menighedskristendom. Jesus gik gennem landet i nordslesvigsk dragt, som Tonnesen selv udtrykker det. Han siger åbent, at det bevidst skete efter dansk mønster, idet han opfattede Vilh. Beck som »en lykkelig forening af Kierkegaard og Grundtvig« med ligelig betoning af den enkelte kristen og af menighedens fællesskab. Kristendommen skulle blive »surdej« i folket, hellige og højne dets liv og gøremål, altså ikke være nogen kloster- eller konventikelfromhed, men en åben luthersk-herrnhutisk hverdagskristendom.

Det skulle også ske i det Nordslesvig, som var en politisk »heksekedel«, hvor ca. 80 pct. af befolkningen var danskindstillet, men tvunget til at leve under tysk fremmedregimente, og de nationale lidenskaber derfor til stadighed var på kogepunktet. Denne »nationale nød« erkendte Tonnesen mere og mere. Og derfor sagde han til sine hjemstavnsfæller, tyske som danske: Omvend jer til Kristus og lev et helstøbt kristenliv og før så også nationalitetskampen ud fra kristentroens stade. Han elskede dette lille land mellem Kongeå og Skelbæk og dets fribårne folk. Han ejede egentlig kun denne »lokalpatriotisme«. Han selv og Indre Mission tog ikke parti i den politiske kamp, men ville kun forkynde evangeliet og skabe et kristenfolk og så derigennem også højne nationalitetskampen og hjælpe til at løse fremkomne samvittighedskonflikter.

De lægmænd, som ledelsen kaldte til medarbejderskab, var jo ikke teologisk skolede, men de havde alle en forkyndergave. Og der skulle nu i et vist forsvar overfor det uvillige sognepræsteembede drages omsorg for, at deres forkyndelse holdt sig indenfor den lutherske bekendelses ramme og ikke gled ud i sektereri. Det skete gennem afholdelsen af månedlige missionær-sammenkom-

ster med styrelsen og fra 1903 også gennem årlige almindelige kursus i luthersk kirkelære. Det var den nævnte Wacker i Flensborg, som blev missionens »lærefader«. Han udgav en luthersk troslære »Die Heilsordnung« (²1905). Med bibelen og den i hånd gennemgik man så de forskellige lærepunkter, som der nu blev brug for det.

Denne læge medarbejderstab, der efterhånden voksede til mellem 20 og 30 i alt, dels kun fritidsarbejdere, kom fra folket og var overvejende dansk indstillet. De gik igen til folket og blev dets åndelige vejledere og tillidsmænd i tidens skæbne. Et par af dem sad i styrelsen. Uden dem ville missionsarbejdet aldrig være lykkedes i den grad, som det skete. De var det betydningsfulde bindeled til folket.

Men præsterne var naturligvis de toneangivende i forkyndelsen og læren. De havde også flertallet i styrelsen. Deres medarbejdertal øgedes også støt. Det levende kirkearbejde drog dem. De var flest landets egne sønner og med ganske få undtagelser tyskindstillede. De ældre af dem var prægede af Wacker og hans dogmatiske bibelsyn, de yngre, det nye slægtled, af et historisk syn på den hellige skrift og dermed af friere teologi.

Det, der mødte mest modstand fra de højkirkelige sognepræsters side og fremkaldte deres stadige klager til kirkemyndighederne, var Missionens forkyndelse i fremmede sogne. Tonnesen og hans medarbejdere udfoldede jo en fri mødevirksomhed over hele Nordslesvig. Under henvisning til Augsburg-bekendelsens § 14 mente de sig her gåede for nær i deres sognerettigheder. Men Tonnesen hævdede til gengæld stærkt, at man ikke tog noget fra præsteembedet, men blot på bibelsk grund støttede det, som f. eks. også hver husfader var kaldet til det. Konsistoriet yndede ikke Tonnesens argumentation og fremgangsmåde og støttede som regel præsterne, men måtte langsomt give køb.[10]

Som en sådan missionerende forkyndelse kom også det trykte ord til at virke ud over hele Nordslesvig, især ugebladet »Sædekornet«, som bragte ordet ind i de tusind hjem og var bindeled mellem missionssamfundene — med bekendtgørelser af møder og modtagne missionsgaver og efterhånden også med annoncer. I 1891 udgav Tonnesen af sine udklip en andagtsbog »Dagligt Brød«. En oprettet boghandel, 1892 i Sommersted, fra 1896 i

Hadersiev, stod for en stigende udbredelse af dansk opbyggelseslitteratur fra kongeriget gennem missionærernes kolportage. Fra Breklum kom en årlig folkekalender på dansk, redigeret af Nic. C. Nielsen, som også udgav en række skønlitterære småbøger med kristeligt sigte. I jubilæumsåret 1911 udvidedes »Sædekornet« til 12 sider, så det nu også kunne bringe mere kirkeligt nyhedsstof og litterære bidrag ved særlige medarbejdere. Samtidig gjordes almanakken til en publikation af høj standard. Ungdoms- og børnearbejdet fik deres egne blade. Dertil kom sangbøger og traktater. Hele denne omfattende litterære virksomhed i det danske sprog fik indirekte stor betydning for plejen af befolkningens danske modersmål, hvad ikke kan vurderes højt nok.

Sit teologiske stade i tidens kirkelige debat opridsede Tonnesen fra 1898 på en række præstekonventer og i præsternes fagblad »Kirchen- und Schulblatt«. Efterhånden, som der kom til at stå ry og gny omkring hans navn, måtte han som den nye og omstridte mand føre ordet og gribe pennen. Det skete på et ulasteligt tysk med skabende formevne og teologisk vidsyn.[11] Et vist koncentreret udtryk for det teologiske og kirkelige grundsyn, han og hans medarbejdere stod for, foreligger i et stateligt lille skrift »Reformationsjubilæet i Nordslesvig 1917«.[12]

I 1907 — også politisk et skelsættende år i grænselandet, idet ungdommen nu rykkede til fronten — afløste Tonnesen den svagelige, mindre handlekraftige Nielsen på formandsposten og bestemte fra nu af den mere åbne kurs. Fra en Beck- og en Wacker-periode var Tonnesen selv nået frem til en mere »grundtvigsk« indstilling, ret forstået. 12 nye missionærer ansattes, deraf tre, J. M. Kylling, P. Paulsen og Børsen-Hansen, som særlige ungdomsarbejdere. Også en halv snes yngre præster toges efterhånden med ind i arbejdet, deraf tre, Carsten Petersen, G. Horstmann og Johannes Tonnesen, fra 1911 som litterære medarbejdere. En lægmand, Frederik Bladt, Stensgård på Als, ydede også her sammen med en del af missionærerne værdifulde bidrag.

Intet under, at der blev spurgt, om Indre Mission var ved at slå ind på en ny kurs. Ved årsmødet i Hoptrup 1906 på Missionens 20-års dag havde Tonnesen i udførlige teser bl. a. slået fast:

»Indre Mission vil ikke være et parti med partiånd, ikke en synlig fremstilling af de helliges samfund og ikke en frikirke ved

siden af folkekirken«, men »et organiseret, frivilligt samarbejde af præster og lægfolk til evangelisation og samfundspleje indenfor folkekirkens ramme. . . Til samarbejdet er det nødvendigt at være ét i Kristus Jesus og at være så meget éns . . ., at man i hovedsagen er enige om arbejdets mål og metode. . Solidaritetsfølelsen vil så vise sig, både når der er noget at græde over . . og glædes over, og når det gælder om at tage fat. Ingen droner, lutter arbejdsbier. . . Den enkelte må blive klar over sine natur- og åndsgavers styrke og begrænsning. Arbejdsfordelingen må være sådan, at de rette folk kommer på den rette plads. Ingen nådegave må henligge ubrugt. . . Kønsforskellen må ikke overses under dette samarbejde. . . Mand og kvinde . . har Gud efter sin skabelsesorden anvist hver sin plads (1. kor. 14). . . Aldersforskellen kræver en anden form for ungdomsarbejdet end det sædvanlige indremissionsarbejde. Denne form famler vi endnu efter. . . Hvis vi kunne se på det nationale i vor tid, som Jesus så på det i sin tid, hvis vi vil det med vore »frænder efter kødet«, som Paulus efter Rom. 9 ville med sine, så er der ingen fare for, at nationalforskellen skal dele den indre missions venner i to hold«.

I et historisk tilbageblik giver Tonnesen dernæst ud fra Ap. Gern. 18, 9—11 et rids af begyndelsen og de forløbne 20 år. Han nævner, at Missionens kurs og præg har været udsat for to farer, til den ene side »død rettroenhed« og til den anden »usunde, sværmeriske strømninger«. Han slutter: »Vi er ædruelige folk, og derfor giver vi os ikke af med at tælle, men vi måtte dog være blinde, hvis vi ikke kunne se, at Herren i sin store trofasthed har brugt den indre mission til at samle sig et stort folk i Nordslesvig. Derfor vil vi også gå fremtiden i møde med stor frimodighed og trøste hverandre med den trost, hvormed vi selv er blevet trøstede«.

På et møde i Haderslev i 1907, 4. juli, drøftede man, om Indre Mission i tidens sociale nød skulle optage kristeligt sociale arbejder (som i Danmark og Tyskland). Man enedes om, at man som

»Sædekornet«, hvis navn formodentlig er taget efter W. Löhe's kendte bønnebog »Samenkörner« (1840), som Tonnesen lærte at kende i studieårene, har haft forskellige hoveder, her det sidste fra nr. 7, 1911 af. I indledningsartiklen henlydes til de i krisen 1912 udtrådte præsters angreb på Tonnesen for at tillade »bibelkritik« og »liberal teologi« i bladet.

Udgivet af „Kirkelig Forening for Indre Mission i Nordslesvig."
Redigeret af Pastor Tonnesen i Hoptrup.

Nr. 1. | **Nytaarsnummer.** | **1913.**

„Sædekornet" 1913.

„Aandelig uforfalsket Mælk" (1. Petri 2, 2) skal „Sædekornet" indeholde Det bør jeg sørge for. Derfor læser jeg hvert Manuskript, jeg faar, omhyggeligt igennem. Skulde der alligevel findes noget, som ikke er ægte bibelsk og derfor heller ikke ægte lutherſk, saa beder jeg Læseren om en aaben Meddelelse i Stedet for Skumleri i Krogene.

„Den Tid, da Indre Mission lagde stor Vægt paa Læren," skal ikke være en forbigangen Tid. Men vi vil dog ikke glemme, hvad vi har lært af Spurgeon. Han siger et Sted: „Derved, at man beskriver en Kanon, skyder man ingen, men naar man bruger en Kanon." Det anvender han saa paa Læren. Det vil vi ogsaa gøre. At fremstille Læren „om Omvendelse" er ikke det samme som at prædike Omvendelse. Jeg kunde godt af og til skrive „om Bibelens Ufejlbarhed" thi den er jeg personlig fuldkommen overbevist om, men jeg tror, det er bedre at praktisere Læren paa den Maade, at hver eneste Tekst fra Biblen, som jeg behandler, behandles som en absolut Autoritet, jeg bøjer mig under. Deri bestaar Forskellen nemlig mellem Bibelforskning og Bibelkritik. Jeg beder ogsaa om at give Agt paa mine Medarbejdere. Saa snart, som de stiller sig over den Tekst, som de behandler i „Sædekornet", i Stedet

organisation ikke skulle begynde hermed, men se med velvilje på, om vennerne gjorde det på eget ansvar. — På årsmødet i Tønder 1908 kom som et tidens anliggende »den sædelige råddenskab« på tale.

Ved årsmødet i Hoptrup i 1910, 25.—26. oktober, stod »Indre Missions arv til efterslægten« på dagsordenen. Tonnesen sammenfattede igen sit syn i teser, som han nærmere forklarede og stillede til diskussion: Arven kan kun overtages gennem »personlig oplevelse«, som kræver »den rette forening af bundethed og frihed overfor det bestående«. Jesus opdrog sine diciple i alle disse ting konservativt, men til frihed.

Tonnesens betydeligste modspiller i styrelsen, pastor Carl Matthiesen, i 1910 Wackers afløser i Flensborg og repræsentant for hans kurs, teologisk og politisk konservativ, 1907 sekretær, var ikke indforstået med formandens friere kurs og fremførte allerede fra 1908 sine indvendinger. Man måtte ikke fravige den såkaldte »hellige ensidighed«, men skulle udelukkende holde sig til evangeliets forkyndelse og samfundsplejen og afholde sig fra at tage stilling til verdslige gøremål som politik. — Det kunne Tonnesen ikke bøje sig for. Og dermed forberedtes sprængningen af samarbejdet.

Ved 25-års jubilæet i 1911 havde krisesymptomerne allerede meldt sig. Og året efter brød de ud i åben spaltning af missionsarbejdet, som deltes i to foreninger, ude i samfundene overvejende efter nationale linjer. Det har jeg skildret før i årbøgerne (årg. 1961) og skal ikke gentage det her, blot tilføje, at Tonnesen som Missionens leder tog både jubilæets glæde og bruddets smerte som »en høvding i Israel«, en kristen, i folket rodfæstet nordslesviger, der ikke så på egen ære, men på Guds og hans riges fremme i medgang som i modgang.

I foråret 1914 kom Indre Missions politiske betydning under Tonnesens ledelse, dens formentlig statsfarlige støtte til danskheden til åben debat i den prøjsiske landdag og i Herrehuset i Berlin — med stærke angreb på Nordslesvigs præster som helhed og specielt på Indre Missions leder Tonnesen .Jeg skal kort referere disse dramatiske begivenheder op under krigsudbruddet:

Både kirkens og statens myndigheder havde gennem årene jævnligt beskæftiget sig med Tonnesen og Indre Mission i grænse-

landet mod nord. Fra provinssynoden i 1909 foreligger i forbindelse med Tiedje-røret en betænkning, hvori der tages kritisk stilling. På synoden i 1912, hvor præsterne Hansen, Dybbøl, og Prahl talte Nordslesvigs sag, slækkede man på kravet om sognebåndets tvang. Missionens udsendinge behøvede ikke mere at have sognepræstens tilladelse til afholdelse af frie kristelige møder, men skulle stadig anmelde dem hos sognepræsten.

I november 1913 var de nordslesvigske tilstande kommet på tale ved »Allgemeine ev.-luth. Konferenz«s årsmøde i Nürnberg under en fortrolig aftensammenkomst den sidste mødedag. Her havde en dansk deltager, provst Oksen, udvandret nordslesviger fra Skærbæk, fremsat sit moderate syn på forholdene. Indlægget var — til tysk fortrydelse — ikke blevet imødegået, skønt der var tyske nordslesvigske præster til stede. Biskop Kaftan havde — klogeligt — allerede forladt mødet. Sagen sivede ud og kom frem i dansk og tysk presse med overskrifter som: Konferencen fordømmer regeringspolitikken i Nordslesvig. Sammenslutningens formand, Peters, som tillige var leder af Slesvig-Holstens præsteforening og redaktør af dens blad »Kirchen- und Schulblatt«, måtte rykke ud med beklagende erklæringer: Mødet havde aldeles ikke vedtaget nogen fordømmelse, men kun påhørt det ganske vist ensidige danske indlæg. — Som sandt var.

I januar 1914 skrev Kaftan en artikel i »Kirchen- und Schulblatt« om striden i Nordslesvigs Indre Mission, hvori han fandt skyld på begge sider og formanede til fred ud fra det synspunkt: Hvad man ved vold vil undertrykke, det fremmer man. Man bør derfor tage hensyn til hinanden og undgå al ophidsning og mistænkeliggørelse. »I Nordslesvig er forholdene mere spændte end nogensinde tidligere«, skriver han.

Ved rigsdagsvalget i 1912 og landdagsvalget i 1913 led tyskerne for dem overraskende store nederlag med tilsvarende dansk fremgang. Man ville naturligvis ikke åbent vedgå, at årsagen var deres egen ukloge magtpolitik, men fandt nu på, at det nordslesvigske præsteskab og særligt da Tonnesen og Indre Mission måtte betragtes som »syndebukken«, der derfor skulle sendes ud i ørkenen. Og det skulle ske ved den tiltrængte hårde hånds politik.

I februar kom Nordslesvig overraskende frem i den prøjsiske

landdag. Landdagsmand Johannsen, »Sophienhof«, indledte med et stort anlagt angreb på det nordslesvigske præsteskab med Tonnesen i spidsen og anbefalede regeringen en strammere kurs i stedet for sik-sak-linjen. Der fulgte indlæg fra de forskellige tyske partiers ordførere og imødegåelse fra de to danske landdagsmænd Nis Nissen og Kloppenborg-Skrumsager, støttet af socialdemokraterne. Regeringens talsmand, kultusministeren, var tilbageholdende i sin stillingtagen.

I marts fulgte i det prøjsiske Herrehus en forespørgsel fra den nationalistiske grev Rantzau, Rastorff. Og sidst i april blev sagen atter taget op i landdagen under budgetbehandlingen. Johannsen angreb på grundlag af »nye informationer« påny Tonnesen voldsomt, støttet af v. Bonin, Wandsbeck. Det burde forbydes ham og alle præster i Nordslesvig at bryde sognebåndet og trænge ind i fremmede sogne og særligt da at tale i danske forsamlingshuse, — disse »trodsborge til bekæmpelse af tyskheden«. Han fremdrog desuden visse embedsskrivelser fra Konsistoriet til Tonnesen fra årene 1900 og 1904 og nu sidst i januar, hvori man havde indskærpet sognebåndsretten overfor ham og hans frie mødevirksomhed. Men Tonnesen havde bestandig mere sat sig ud over Konsistoriets anordninger og var blevet stadig mere afhængig af den uforsonlige danskhed. Præsterne i Nordslesvig skadede tyskheden meget. Selv biskop Kaftan var i sin januar-artikel om fred fuldstændig i modstrid med Konsistoriet. Og Tonnesens højre hånd, sekretær Kylling, optrådte som dansk politisk agitator. Der burde derfor overvejes skridt til helt at forbyde Nordslesvigs præster at tale i de danske forsamlingshuse, undtagen måske i deres eget sogn (Bravo til højre!).

Nis Nissen forstod i sit modindlæg ikke klagen over Tonnesen, der var en overordentlig yndet præst i sin menighed. Præster skal ikke virke politisk, men vi gør krav på retten til, at de kan komme til vore upolitiske møder. Andet har Tonnesen heller ikke gjort.

I et »Åbent brev til landdagsmand Johannsen« af 2. maj, offentliggjort i »Kirchen- und Schulblatt« 7. maj, gør Kaftan stærk indsigelse mod den fremsatte beskyldning mod ham. I sin vejledning af de nordslesvigske præster har han hele tiden befundet sig på Konsistoriets grund, hævder han, idet Provins-

synoden i 1912 med flertal havde »bedt Konsistoriet om ikke længere at håndhæve sognebåndstvangen i den overleverede stive, også efter min mening uberettigede form. . . I den senere tid«, fortsætter han, »har Tonnesen gjort meget, som har berørt mig smerteligt, også for hans egen skyld. Men jeg må og vil ikke glemme, at han er en mand, der har gjort sig højt fortjent af det religiøse liv i Nordslesvig«. . . Landdagsmanden bygger på ensidige oplysninger og bør næste gang være bedre orienteret.

Tonnesen svarer landdagsmanden i en længere redegørelse i »Sædekornet« af 10. og 17. maj, hvori han først udtrykker sin forundring over, at Johannsen har adgang til Konsistoriets embedsskrivelser. Iøvrigt har han i sognebåndssagen siden synoden i 1912 ment og praktiseret, at der ikke krævedes tilladelse af sognepræsten til de frie møder. På en klage fra 5 præster og 1 provst i efteråret 1913 havde Konsistoriet svaret, at der kun krævedes anmeldelse. Det havde han dog undladt, da han holdt det for hensynsfuldere, når mødet alligevel ikke kunne hindres. Men Konsistoriet havde så i skrivelse af 24. januar 1914 meddelt, at »tilladelse er der ikke mere tale om, anmeldepligten fastholdes for den kirkelige ordens skyld«. — Mod beskyldningen om Indre Missions »sammenblanding af religion og politik« siger Tonnesen dernæst — under henvisning til den nyeste tids »worldwide mission« ude på missionsmarkerne: »Vi lærte også i vore små forhold at tage den befolkning, som vi driver mission iblandt, som den er, med alle dens ejendommeligheder og dens hele særpræg. Vi indså, at når denne befolkning fører en kamp for bevarelsen af sine kulturelle og nationale goder, så var det helligbrøde at stille det krav: Denne kamp skal opgives, thi de goder, som I der værner om, har ingen værdi for eder, når I omvender eder til Gud. Nej, vort løsen måtte være: Omvender eder og fører så kampen ud fra troens stade. Den omstændighed, at de kulturelle og nationale goder hos størsteparten af befolkningen falder sammen med et folk, som de er skilte fra ved en statsgrænse, kunne heller ikke forandre vort syn, thi det er jo noget, vi finder i alle grænsedistrikter hele verden over. Og det er jo netop en tanke, som også har vundet hævd i vor tid, at den brøkdel af et folk, der lever i en fremmed stat, for denne er meget mere værd, når den værner om sine kulturelle og nationale ejendommeligheder, end når den i en

håndevending prisgiver dem. Men hvad der i hele verden er anerkendt som kristelig, havde vi dog ingen ret til at omstøde«. — Dette »verdensvide« missionssyn har han hævdet, slutter han, overfor de under splittelsen udtrådte 12 »pietistiske« præster.

I det prøjsiske Herrehus blev der den 26. maj igen stor debat om Nordslesvig — med indlæg af grev Rantzau, hertug Ernst Günther, Gråsten, kejserens svoger, overborgmester, dr. Todsen, Flensborg, og flere ministre, deriblandt den nye rigskansler v. Bethmann-Hollweg. Det kunne ikke gå videre som hidtil. Nu måtte den faste hånds politik sættes ind. Hertugen sagde bl. a.: »En hovedårsag til tilbagegangen må søges i det tyske præsteskabs virksomhed, . . hovedsagelig hos førerne og ledelsen af vor slesvigske kirkeforvaltning (hør! hør!), og jeg ville gøre den kongelige statsregering opmærksom på, at en stærk hånd her er nødvendig«. — Disse ord var jo et personligt bagholdsangreb på biskop Kaftan for unational optræden, som denne ikke kunne sidde overhørig og siden i juli også svarede på.

I mellemtiden holdt den slesvigholstenske præsteforening møde i Flensborg, 10.—11. juni, hvor også Nordslesvig fra først til sidst beherskede forhandlingen, uden at det dog blev nævnt med et ord i det officielle mødereferat.

I selve Nordslesvig havde den faste hånd allerede gjort sig gældende — med forbud mod eller opløsning af en række møder: Således et afholdsmøde på »Folkehjem« ved J. Tonnesen (24. 5. 13), et kristeligt ungdomsmøde i Sundeved forsamlingsgård ved ungdomssekretær Paulsen og H. Tonnesen (24. 5. 14), opløst ved talens begyndelse af gendarmen, møder i forsamlingshuset »Frej« i Tyrstrup ved H. Tonnesen, i Nr. Hostrup forsamlingshus og på »Folkehjem« ved J. Tonnesen (forbudt 11. 6.), på »Stadt Hamburg« i Gråsten, dansk samlingssted, ved J. Tonnesen og C. Petersen, friluftsmøde i Skodborgskov ved provst Schmidt og sekretær Kylling. — Konsistoriets præsident tog en tur til Nordslesvig, hvorefter pastor Popp, Løjt, efter henstilling fra provst Bade, Åbenrå, måtte aflyse et planlagt møde i Bevtoft forsamlingshus (8. 7.). — Nordslesvigs præster fik desuden forbud mod at tale nord for statsgrænsen, som en del havde gjort det af og til.

Tonnesen fik i skrivelse fra Konsistoriet efter henstilling fra kultusministeriet forbud mod at tale i ethvert forsamlingshus i

hele Nordslesvig, også i hans eget sogn. — Til forklaring af forsamlingshusenes hyppigere benyttelse ved Tonnesen og hans udsendinge i den senere tid må det huskes, at de 12 udtrådte præster lukkede deres sognekirker for dem og forbød enhver optræden sammen med dem.

Lederen af Indre Mission måtte da indstille sig på de nye arbejdsvilkår, som staten og kirkemyndighederne bød ham. Provst Schmidt nedlagde — formodentlig efter henstilling ovenfra — på en generalforsamling i Gram (5. 6.) sit hverv som styrelsesmedlem og næstformand.

»Kirkeligt Lægforbund«, stiftet 1913 efter dansk mønster, rent dansk orienteret, var 18. april blevet adskilt fra Indre Mission og stod med sit eget ansvar. Sekretær Kylling var fra 1. juli kun knyttet til dette rene lægmandsforetagende.

På en ekstraordinær generalforsamling i Haderslev 18. juni vedtoges 15 nye grundsætninger »under den forandrede situation i landet«. Bl. a. følgende: »1. Arbejdets formål må også fremdeles være at forhjælpe muligst mange mennesker til et personligt gudsforhold, et helligt liv og en salig død. 2. Kun hvad der egner sig til at fremme dette formål, bør have plads i vor forkyndelse. 3. Hvor arbejdsmulighederne indskrænkes ved forbud fra stats- eller kirkemyndigheders side, må det henstilles til kærlighedens opfindsomhed hos vore venner at skabe nye. 4. Vi venter, at for hvert forsamlingshus, hver krosal og hvert missionshjem, der lukkes med vold og magt, vil frivilligheden åbne lige så mange privathuse«. — Der appelleres videre til sognepræster og kirkeforstanderskaber at åbne kirkerne til missionsmøder. — Indre Mission og Kirkeligt Lægforbund adskilles skarpt, »at den ene organisation ikke mere kan blive gjort ansvarlig for, hvad den anden gør«. — Et tilbud til det »Gamle Budskabs Indre Mission« om at få konflikten bilagt, er blevet afvist.

Man må virkelig medgive og historisk værdsætte, at Tonnesens Indre Mission under den politiske højspænding op under den første verdenskrigs udbrud — hvor de indviede naturligvis vidste mere om det kommende end almindelige dødelige — havde hjerte for Nordslesvigs danske befolkning og ville dens kristelige og folkelige vel. På den anden side må man så også til en vis grad give modparten medhold, når man talte om Tonnesens »spor-

skifte i retning af grundtvigianisme«. Han selv eller i hvert fald hans søn ville vel sige: udvikling fra en mere lukket til en mere åben lutherdom.

Biskop Kaftan nåede omsider så vidt, at han fik svaret på hertugens angreb på hans embedsførelse. Det sker i en omfangsrig redegørelse i »Kirchen- und Schulblatt« af 23. juli, dateret 11. juli på visitats i Højer. »Flensborg Avis« gengiver artiklen uafkortet i oversættelse og kalder den med rette Kaftans »selvportræt«.

Biskoppen protesterer med harme mod dette angreb fra højeste sted for unational holdning i sin bispegerning og forsvarer Nordslesvigs præsteskab mod beskyldningen, at det skulle være hovedårsagen til den politiske tyske tilbagegang i Nordslesvig og gå danskhedens ærinde. Kristendom står over det nationale og må ikke tages i dettes tjeneste. Som kirkens leder har han fra første færd hævdet grundsætningen, at »kirkelige ting skal behandles kirkeligt«. Med denne holdning har han fået det nordslesvigske præsteskabs tilslutning næsten uden undtagelse, men også stadig prygl fra politikerne på begge sider. Han har forsvaret danskernes ret til at træde i skranken for deres modersmål. Det kan da ikke kaldes u-tysk, eftersom han som ung under dansk regimente sammen med sine folkefæller selv har længtes efter det samme.

Præsterne er for største delen tysksindede. Alle, også de enkelte danskindstillede, er loyale tyske embedsmænd, som han er rede til at dække med sin person. At danskerne i stedet for de for dem lukkede krosale byggede egne forsamlingshuse, kan man ikke bebrejde dem. Men han har hele tiden henstillet til præsterne, ikke at komme i disse politiske huse.

Om pastor Tonnesen, som den tyske presse har kaldt hans protegé, siger Kaftan, at han nu gennemfører de synspunkter, han selv hele tiden har hævdet, nemlig et friere teologisk syn og det nationale som en etisk værdi, som bør helliges af kristendommen. Men, føjer han så til, da Tonnesen så tillige hævdede det nationale »på en måde, som leverede vand på den statsfjendtlige danskheds mølle, trådte jeg øjeblikkelig i forbindelse med ham. Og da han til trods herfor skærpede konflikten, sendte jeg ham et sidste advarende brev. . . Man har taget mig ilde op, at jeg har sagt om ham, at han selv ville være tysker. Som sådan har han især i den

senere tid på ingen måde vist sig. Men jeg er endnu af den mening, at han selv ikke er sig bevidst, at han i politisk henseende er kommet på gale veje, som vi andre i hvert fald ser det. Han mener endnu fortrinsvis at tjene Guds rige, vil sikkert også kun udfolde en rent religiøs virksomhed, men han ser ikke, i det mindste ikke klart, at han har udviklet sig til et værdifuldt og derfor højt fejret organ for den danske politik. Det gør mig ondt for manden, og det gør mig tre gange ondt for kirken, som han i øjeblikket giver sig i lag med at tilføje lige så stor skade, som han tidligere har fremmet den. Han bærer i første række selv skylden for den begyndende sørgelige udvikling«.

Om frimenighedsbevægelsen siger Kaftan i sammenhængen, at dens »moderskød er hadet til alt tysk«.

Hertugen og andre kommende angribere opfordres til sidst til at skaffe sig tilstrækkelige oplysninger om forholdene, inden de igen udtaler sig om tilstandene i Nordslesvig. — Så vidt Kaftan. Det blev hans sidste større udtalelse om Nordslesvig i embedsmedfør. Hans senere udtalelser i erindringsbogen »Erlebnisse und Beobachtungen des ehemaligen Generalsuperintendenten von Schleswig, D. Theodor Kaftan« (1924) lades her ude af betragtning, eftersom de tydeligt er prægede af de storpolitiske begivenheder i mellemtiden, nederlaget i krigen og Nordslesvigs afståelse.

Hans ord taler for sig selv. Bemærkes må dog: Når altså kristendommens national-etiske impuls, som den kom frem i Tonnesens frimodige optræden, gik tyskheden i grænselandet imod, mente statskirkens højeste leder — lidt overlegent — at måtte tage afstand.

Yngre præster i Nordslesvig, som Tonnesen havde taget med ind i missionsarbejdet, så sig overfor disse angreb på Tonnesen og hans præstelige virke fra de højeste tyske myndigheder tilskyndede til at offentliggøre en tillidsadresse til ham. Den blev trykt i præsternes fagblad og i »Sædekornet« — og lyder:

»Nordslesvig, i juli 1914. Ærede hr. pastor Tonnesen. Samtidig med de angreb, som De i den sidste tid har været udsat for, føler vi os tilskyndede til at sige Dem tak for de »evighedsværdier«, som De har ydet vort Nordslesvig, — at sige Dem tak for, at ved Deres arbejde spørgsmålet om evig salighed er blevet et brændende spørgsmål for tusinder i Nordslesvig, — at sige Dem tak

for, at Deres arbejde har vakt bevidstheden om religiøst fællesskab og om fællesansvaret for vore religiøse, sædelige og kirkelige forhold hos tusinder. — Derved har De ikke blot banet os mange veje for vor kirkelige virksomhed i forkyndelse og sjælesorg, men vi bekender med særlig tak, at Deres arbejdsmåde atter og atter har skærpet vor samvittighed for netop vort embedes særlige opgave«.[13]

Tonnesen tilføjer i »Sædekornet« som efterskrift: »Tak, kære brødre, tak også for viljen til medarbejde, som jeg læser mellem linjerne i Deres tillidserklæring. Ja, sjælenes frelse skal være mit hovedformål, hvis jeg må tjene den nordslesvigske befolkning, mine frænder efter kødet, en liden stund endnu. Alle udenomsting såsom kirkelige frihedsbestræbelser vil jeg kun befatte mig med, når hindringerne for vor egentlige gerning, evangeliets forkyndelse for alle dem, hvis skyldnere vi ere, dermed muligvis kan fjernes«:

Som man ser, holder præsterne og Tonnesen sig i deres offentlige udtalelser her udelukkende til det rent kirkelige område og deres samhu med hinanden i øjeblikkets højspændte situation. Andet kunne man som tyske statsembedsmænd ikke tillade sig.

Som helhed tør det nok hævdes, at det var Tonnesen og den af ham ledede Indre Mission i Nordslesvig, der — jævnsides med de grundtvigske frimenigheder — tjente folkets religiøse og folkelige tarv bedst. Sådan så de redelige og kyndige på nærmeste hold på det. Angrebene på ham fra tysk side dækker kun over slet dulgt surhed over egen selvforskyldt nationalpolitisk tilbagegang.

Men Tonnesen fulgte ufortrødent det himmelske syn, han i sin ungdom havde set, og blev i en historisk skæbnetid for vor hjemstavn Guds gode sendebud, en profetisk vækker og en folkets tjener, en kirkelig leder af format, der indtager sin betydningsfulde plads i den historiske udvikling før 1920.

HENVISNINGER

1. Arkivalier i Landsarkivet i Åbenrå, Haderslev provstearkiv. — H. Knudsen: Præsten i Hoptrup, »Grænsevagten« 1920. J. Tonnesen: Ein schleswigsches Grenzland-Geschlecht, 1949. Hørlyck-slægtstavle (privateje). »Sædekornet« 1883—1920. Aviser m. m.
2. Af tre søstre blev én gift med degn Lund i Agerskov og én med postsekretær Pohlmann i Flensborg, én forblev ugift.
3. Ved årsmødet i Tønder 5. 10. 1910, »Sædekornet« 1910/42.
4. Datter af sognets præst 1826—60 Jep Hansen og professor Eckermanns datter fra Kiel, cst. superintendent for den dansktalende del af Slesvig 1850—54, cst. provst 1850—57. Søster til bispinde C. F. Balslev i Ribe.
5. Nic. C. Nielsens privatarkiv i LA.
6. L. Blauenfeldt: Indre Mission i Sønderjylland indtil 1911, 1921.
7. J. Holdt: Et udsnit af nordslesvigsk kirkeliv i Sønderj. Årbøger 1931.
8. Samme: Indremissionærer i Nordslesvig før 1920, i Sønderj. Månedsskrift 1955.
9. Den stærkt virkende prædiken forelå allerede trykt i Becks postil »På livets vej«, I, 1885. Beck havde året i forvejen også talt ved årsmødet for tysk Indre Mission i Neumünster, 15. 9. 86, her på ubehjælpsomt tysk.
10. Allerede i 1892 havde biskop Kaftan i en officiel skrivelse til pastor Tonnesen, også tilstillet provsterne, taget klart afstand fra Indre Missions frie mødevirksomhed i fremmede sogne som formentlig stridende mod hævdvunden luthersk landskirkelig ordning. Citeret hos Carsten Petersen, Slesvigske præster s. 187.
11. Foredrag og artikler i »Kirchen- und Schulblatt«: 1898, nr. 27: Die Lehre von der Salbung (Joh. 2, 20—28), nr. 29: Das Verhältnis der ausseramtlichen Evangelisation zum geordneten Amt der Kirche, og Die Bibelbesprechung im Kreise junger Leute. 1899: Weltliche Ordnung und kirchliche Ordnung nach Matth. 20, 25—28. Thesen über freie Wortverkündigung. 1900: nr. 36: Die Bedeutung des lutherischen Material- und Formalprinzips für die Heidenmission. 1901 nr. 5—6: Tertius usus legis in unserer Predigt og Die Lehre vom geistlichen Amt. 1907 sp. 173: Wie komtt der Glaube zu seinem Inhalt? 1908: Zur kirchlichen Lage, nr. 50: Brücken sind besser als Gräben og Wann Brücken, wann Gräben? 1909: Kein fauler Friede (svar på Offener Brief), nr. 9: Zur Klarstellung, sp. 193: Die Zustände in Nordschleswig. 1910 (maj) Unsere Stellung als landeskirchliche Geistliche zu den nationalen und politischen Kämpfen der Gegenwart. (okt.): Wie können wir die lutherische Rechtfertigungslehre wieder zu ihrer Herrscherstellung verhelfen?
12. Udgivet af nordslesvigske sognepræster, forord af Tonnesen.
13. Sædekornet 1914/31. Underskrevet af: Christiansen, Oksenvad, Hansen, Dybbøl, Hoeck, Bjolderup, Horstmann, Brøns, Jørgensen, Sønderborg, Lauritzen, Tinglev, Mathies, Skrave, Nissen, Lintrup, Paulsen, Broager, Petersen, Vilstrup, Popp, Løjt, Rickers, Abild, Wind, Arrild, Tiedje, Ravsted, provst Schmidt, Rødding.

Hejmdals Bogtrykkeri
Aabenraa